

Havária na tajchoch Veľká Vodárenská a Klinger (február 1977)

The accident on the Veľká Vodárenská and Klinger reservoirs
(February 1977)

DOI: 10.31577/EtnoRozpra.2024.31.1.03

Helena Galková

Abstract

Banská Štiavnica, renowned for its mining heritage, features a network of artificial water reservoirs, dams and canals known as "tajchy", that were crucial for mining operations in the past. Dam failure or damage can trigger uncontrolled water leakage, potentially resulting in flooding, property destruction, loss of life, and lasting environmental harm. Thus, ensuring the regular inspection and maintenance of dams in compliance with regulations is imperative for mitigating such risks. The paper examines the events of February 1977, during which adverse weather conditions led to the threat of dam failure for the Veľká Vodárenská and Klinger reservoirs in Banská Štiavnica, Slovakia. Through the interview, we find out about the key role played by the commander of the Fire Department of the Mine company Rudné in coordinating the emergency response efforts.

Keywords

Banská Štiavnica, dams, accident, danger

Klíčové slová

Banská Štiavnica, tajchy, havária, nebezpečenstvo

Kontakt / Contact

Mgr. Helena Galková, Slovenské banské múzeum, Kammerhofská 2, 969 01 Banská Štiavnica, Slovenská republika, e-mail: galkova.helena@muzeumbbs.sk

Ako citovať / How to cite

Galková, H. (2024). Havária na tajchoch Veľká Vodárenská a Klinger (február 1977). *Etnologické rozpravy*, 31(1), 29-34. <https://doi.org/10.31577/EtnoRozpra.2024.31.1.03>

...Pán Boh zariadi a voda ide! Ľudia sú na vine, prakticky, lebo my už nepočúvame nikoho a to je chyba (A. M.).¹

Slovenské banské múzeum sa v rozsahu svojich činností venuje aj dokumentácii histórie mesta Banská Štiavnica a okrem iného realizuje aj rozhovory s pamätníkmi, najmä baníkmi. Častokrát sa rozhovor odvráti od určenej témy, a vtedy sa musí výskumník rozhodnúť a zvážiť, či treba rozhovor usmerniť alebo sa zaujímať o detaily, a tým neplánovane doslova „natrafiť“ na novú tému. Takýmto spôsobom sa autorke podarilo naraziť na zaujímavú spomienku na udalosť z roku 1977, ktorú si ešte starší obyvatelia mesta Banská Štiavnica pamätajú.

Banská Štiavnica je mesto známe najmä svojou baníckou históriou, ale pre súčasného návštevníka je atraktívne najmä z multifunkčného využitia – popri pestrej histórii a turistike mesto ponúka niekoľko vodných nádrží – tajchov,² ktoré rekreanti využívajú na osvieženie sa počas leta a otužovanie či korčuľovanie počas zimy. V minulosti boli tajchy dôležitou súčasťou dômyselného banského vodohospodárskeho systému (systém navzájom prepojených vodných nádrží), vybudovaného v priebehu 18. storočia, ktorý prakticky zachránil banskoštiavnické baníctvo a vyriešil energetickú krízu v banskom dobývaní a odvodňovaní banských diel. Boli navrhnuté tak, aby zhromažďovali vodu z okolitých zdrojov a zadržiavali ju vo veľkých umelých nádržiach. Voda bola potom používaná na poháňanie strojov potrebných na ťažbu a spracovanie rudy. Týmto spôsobom tajchy pomáhali zvýšiť efektivitu a výnosnosť baníctva v Banskej Štiavnici (Lichner, 2005: 112).

Koncom februára 2024 uplynulo 47 rokov, keď v Banskej Štiavnici hrozilo pretrhnutie hrádz na tajchoch Veľká Vodárenská a Klinger. Stúpajúca voda už dosahovala povrch hrádze a začínala pretekať.

Obr. 1.
Tajch Klinger - pretekávanie hrádze
Zdroj: fotoarchív SBM

¹ Rozhovor nahrávala autorka článku s Antonom Mosným (*1947) dňa 21. 7. 2022.

² Tajch – z nem. slova „teich“, označenie pre umelo vytvorenú vodnú nádrž. Do banskoštiavnického regiónu sa tento názov dostal s nemeckými kolonistami, ktorí prišli ťažiť drahé kovy. Používa sa dodnes.

Obr. 2.

Tajch Veľká Vodárenská – hrádza

Zdroj: fotoarchív SBM

Obr. 3.

Zával v podzemí pod Klingerom

Zdroj: fotoarchív SBM

Vzdušná strana hrádzí začínala pod tlakom vody ustupovať a zosúvať sa, hrozilo pretrhnutie. Len pohotovým zásahom záchranných zložiek a dobrovoľníkov, ktorí spoločnými silami prebytočnú vodu odčerpali a prečistili odtokové kanály, sa predišlo hroziacej katastrofe. Dobová tlač nám dotvára predstavu, čo pravdepodobne bolo spúšťačom havárie.³ Zima bola už na ústupe a hoci sneh sa rozpúšťal len pomaly, niekoľkodňový dážď spôsobil rozsiahle škody a problémy aj v iných častiach regiónu – zosuvy rozmočenej zeminy, zaľiata nielen poľnohospodárska pôda, ale aj pivnice a šachty. Na hrádzach týchto tajchov bolo vidieť, ako presakujú a voda dosahuje až po horný okraj hrádze – hrozilo, že tisíce m³ vody zalejú obytné časti mesta Banská Štiavnica.⁴

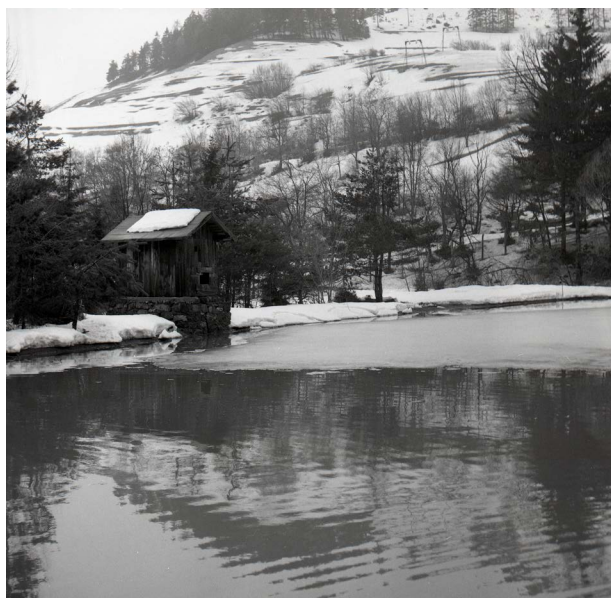
Ako si na tieto udalosti spomína vtedajší veliteľ Požiarneho zboru z podniku Rudné bane?

Ja som robil veliteľa Požiarneho zboru Rudných baní. A išiel som do práce ráno a na vrátnici už mi hovoria, že na Vodárenskú bude treba ísť. Tak som išiel na Vodárenskú pozrieť, ale stretol som nejakých baníkov – videli že idem hore, tak ma zastavili a hovorili, choď dole hneď pre striekačku a treba vodu čerpať. No tak som sa vrátil hneď autom dole – mi dali Rudné bane auto, zobral som 4 chlapcov, ešte čo boli požiarnici, a išli sme na Vodárenskú. Tam už boli dve striekačky, ale tam zvrchu cesta čo je, bola silná poľadovica. Tak druhú striekačku, čo som pozdejšie

³ V Banskej Belej sa zosunulo asi 1600 kubíkov rozmočenej zeminy na štátnych cestách a železničných tratiach, najviac v úseku Hliník – Žarnovica; záplavy postihli 37 obytných domov a 4500 hektárov poľnohospodárskej pôdy (Tadian, 1977).

⁴ Pri pretekaní vody ponad hrádu jazera Klinger a pri vypúšťaní vody cez výpusťné zariadenie jazera došlo k prenikaniu značného množstva vody cez vyrúbané pásmo do sprístupnených banských diel v podzemí Banského múzea v prírode. Voda sa prejavila hlavne na dvoch miestach – priamo v šachte Ondrej a na horizonte Ján tejto šachty – do jeho chodieb naplavilo značné nánosy bahna, okrem toho v mieste prerazenia vody z povrchu sa vytvoril rozsiahly zával (Slovenské banské múzeum, 1997).

doniesol, tá nám ušla... No tak sme ju trochu dorichtovali, jak sa povie – nádrž, ale tak to nebolo také strašné. Zhruba od siedmej sme čerpali vodu. Asi tam bolo celkove (už okolo osmej hodiny) už okolo 12 či 16 striekačiek. Potom prišli pre mňa a išiel som zase služobným autom z Rudných baní na Klinger. Tam na Klingeri takisto skoro už vrchom voda pretekala – to nikto nespomína, to som nikde ani nečítal, len Vodárenskú. Tak som tam prišiel – Dušan Horák, nebohý, s tým som sa stretol, hovorím – ja som tu sám od Rudných baní, musíš pekne prísť a vedľa ten kanál treba prekopať. Bol zavalený ten prítokový kanál, viete, je to otvorené, neni to zavalené rúrou, ale je to otvorený kanál asi pol metra do hĺbky a približne meter krát meter, no a to sa neudržiavalo. A takto sa stalo, že tá Vodárenská stúpala. Tam bol kanál a zasypaný smetami. A voda mala pretekať tým kanálom. To by sa nebola vyliala. No oni tam potom zohnali ľudí, nejakých učňov pravdepodobne, ja som tam už viacej nešiel a prekopali ten kanál, takže vodu spustili dole. Tam stačilo takú ryhu urobiť a ten tlak vody to pomaly vymyl. Takže tá voda odtiekla. To isté sa stalo na Vodárenskej. Kanál zasypaný, pravdaže, nikto sa o to nestaral. Hoci sa mal starať Vodohospodársky podnik (A. M.).

Zrejme hlavnou príčinou vzniknutej udalosti boli kanály vedúce od výpustného zariadenia jazera, ktoré neplnili svoju funkciu – mali menší prietok, boli zanesené bahnom, napadaným lístím a konármi a neodvádzali prebytočnú vodu z nádrží. Voda v nádrži preto stúpala až nad bezpečnú úroveň – po okraj hrádze.

V meste Banská Štiavnica, ktoré sa spádovo nachádza priamo pod tajchom Veľká Vodárenská, sa zatiaľ zmobilizovali záchranné zložky a dobrovoľníci a snažili sa predísť pretrhnutiu hrádze. Obyvatelia mesta sa pripravovali na najhoršie.

Obr. 4.

Tajch Veľká Vodárenská
Zdroj: fotoarchív SBM

Boli tam aj nejakí baníci, ale to boli mimo šichty. Ja som tam mal 4 chlapcov, nemohol som všetkých zobrať. Aj ľudia z Plety. Došli tam nejakí lesníci a začali zrezávať stromy pod hrádzou. Boli ste tam na Vodárenskej? Keď idete zvrchu príde hrádza a potom dolu je takýto svah, po ľavej strane, keď idete zvrchu, tak hneď od tej cesty je kanál. A ten kanál už je vymurovaný – možno – neviem, nešiel som tade už roky – neviem, ako to tam vyzerá. Len ten bol zanesený. Tak ten kanál sme premývali. Dostali sme tú hladinu vody do normálu, že už nepretekala vrchom, lebo miestami išla. Museli sme striekačky dávať preč, no ale podarilo sa nám to a tým spôsobom sme zachránili tú celú časť, aby hrádzu nepretrhlo. Bol som tým lesákom dolu povedať: ešte jeden strom zrežete, a pretrhne hrádzu, všetku škodu dostanete k náhrade. Bolo tam už 5-6 stromov zrezaných a takto pováľaných.

Viete si predstaviť, čo urobí taká voda, keď sa pretrhne hrádza s tými stromami? Ved' to by zmietla celé námestie tam... Trojicu čo tam stojí, bola tam dakedy – prvý obchod, teraz je tam taká terasa vonku spravená, to bola takzvaná Ryba. A už tam do pol dverí dali vrecia. Už čakali, že to prevalí. Už sa robila panika (A. M.).

Rozhodovali minúty a určite aj sila spolupráce, po kolená v ľadovej vode, chlapi prekopávali naplavené nánosy v kanáloch, a tým dostali hroziacu katastrofu pod kontrolu.

Aby bol prietok, vykopali sme to ručne. Žeby sa voda nezdvihla ponad hrádzu, lebo keď voda príde ponad hrádzu a príde väčšie množstvo vody, tak tá voda začne vymývať a strháva so sebou každú hlinu, každý kameň. Môžete vidieť v televízii, aké svinstvá narobí voda, kde sa pretrhla hrádza. Ja keď som bol tri mesiace na školení – tri razy po mesiaci mám školenia na veliteľa – tam nás upozorňovali, pri lesných požiaroch čo treba robiť, to sa nerobí, čo sa robí pri pretrhnutí hrádzi – ani to sa nerobí... Ten prítok vody čo bol, tak narážal na stred. Potom tu na tej Vodárenskej keď sme boli, som im hneď povedal, že akú chybu majú spravenú, že nečistia tie kanále, potom sa oni čudujú, že sa také stane. Pán Boh zariadi a voda ide! Ľudia sú na vine, prakticky, lebo my už nepočúvame nikoho a to je chyba. Striekačkou prúdniciou, na hrádzi hore na tom tajchu – oni prečerpávali vodu a jedna striekačka čo bola, tak dva prúdy som mal, čo sme vymývali kanál. Lebo to nešlo ničím, premyli sme ten kanál, voda klesla a bol pokoj. Tak sme zachránili Vodárenskú (A. M.).

V Banskej Štiavnici bol vyhlásený stav ohrozenia, prerušená bola práca v baniach a na odstraňovaní havarijného stavu pracovali stovky ľudí (Lichner, 2005: 65). Viac ako 24 hodín pracovali záchranári aj dobrovoľníci na uvoľňovaní a premývaní kanála na Vodárenskej. Ako spomína A. M., z Červeného kríža doniesli pre tých, ktorí sa snažili odstrániť havarijný stav nádrže, občerstvenie – obložené žemle a dokonca aj pivo, potom keď situáciu dostali pod kontrolu, mohla prísť únava.

Obr. 4.

Tajch Veľká Vodárenská
Zdroj: fotoarchív SBM

Ja som tam bol 24 hodín. Od rána a na druhý deň ráno o siedmej som išiel domov. Povedal som, že idem spať. Tam zostali už len dve striekačky. Obidve boli od Rudných baní, ale len jedna čo ťahala. To už voda išla len cez ten kanál. Neviem, ale hovoria, že teraz je kanál spravený (A. M.).

Následky prietrže hrádze môžu byť katastrofálne. Predstaviť si, čo všetko mohla prietrž hrádzí spôsobiť, nám pomáhajú záznamy z 22. januára 1633, keď sa hrádza na Veľkej Vodárenskej pretrhla a záplava vody spustošila časť mesta – údajne tri domy sa zrútili, mnoho dvorov a pivníc bolo zanesených bahnom, zahynuli 5 ľudia. Ďalšie pretrhnutie hrádze

prišlo v júni 1725, po tejto udalosti Vodárenská nádrž slúžila výlučne ako vodný rezervoár pre prípad požiarov. Veľká Vodárenská je nielen najstarší tajch banského vodohospodárskeho systému v Banskej Štiavnici, ale aj jediný tajch, ktorého hrádza sa v minulosti pretrhla a spôsobila škody. V roku 1633 bola hrádza tajchu preliata a následne opravená, v roku 1725 sa hrádza znovu preliala; keď v roku 1977 hrozilo preliatie, evakovali 19 rodín (Červeň, 2021: 183). Tajch Klinger je najmladší banskoštiavnický tajch, vybudovaný v 19. storočí, ktorý sa už od roku 1851 využíva na rekreačné účely a plávanie. Tajch bol po havárii v roku 1977 rekonštruovaný v rokoch 1986 – 1987 a v roku 1992 (Červeň, 2021: 201). V súčasnosti sa už banskoštiavnické tajchy nevyužívajú pri banskej činnosti, plnia skôr rekreačný účel a o ich údržbu sa stará Slovenský vodohospodársky podnik.

Po otázke, či je možné, že by sa takáto situácia mohla zopakovať, A. M. priznal, že tam odvtedy nebol, takže sme sa dohodli, že tam spolu zájdeme. Po vyše 40 rokoch sme sa vrátili na Veľkú Vodárenskú, kde išlo vtedy o minúty. Bol veľmi prekvapený, ako dobre to tam vyzerá. Prietokový kanál vyložený kameňom, vyriadený a okolie čerstvo vykosené, dookola vysadené ihličnaté stromy. Hrádza rozšírená takmer o polovicu šírky a taktiež upravená. Pousmial sa, že jedine tie prístupové cesty sa nezmenili. Tie ešte pamätajú, ako sa tam vo februári v roku 1977 skupina hasičov z Rudných baní a dobrovoľníci pasovali so striekačkami na zľadovatenom teréne.

Referencie

- Červeň, M. (2021). *Banskoštiavnická vodohospodárska sústava*. Krupina: NIKARA.
- Lichner, M. (Ed.). (2005). *Banskoštiavnické tajchy*. Banská Bystrica: Harmony.
- Slovenské banské múzeum. (1997). *Vyčíslenie škôd v Banskom múzeu v prírode v dôsledku havárie jazera Klinger* (č. 385/77) [archívne materiály].
- Tadian, J. (1977). Boj so živlom. *Žiara socializmu*, 18(11), 1.